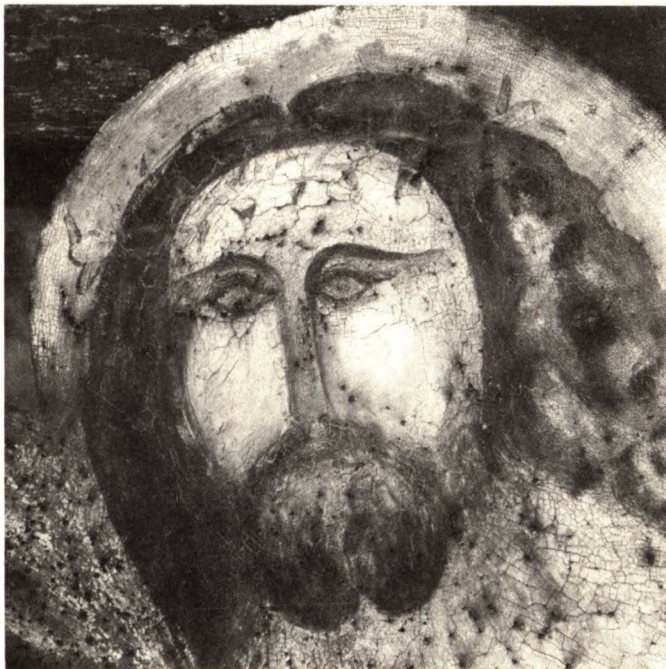

VIGILIA

46. évf. 12. szám

1981. december

BÚCSÚ PILINSZKY JÁNOSTÓL

Ágh István, Angyalosi Gergely, Doromby Károly, Erdélyi K. Mihály, Gyurkovics Tibor, Hernádi Gyula, Huszárík Zoltán, Kerényi Grácia, Király István, Kocsis Zoltán, Kurtág György, Lengyel Balázs, Mándy Iván, Nemeskürty István, Örvös Lajos, Szentágothai János, Tamás Gáspár Miklós, Török Endre, Vasadi Péter, Vidor Miklós

Vas József: A két karácsony

Gere Vince: Adai betlehemes játék

Précis: français, deutsch, English, italiano

VAS JÓZSEF: A két karácsony	834
GERE VINCE: Adai betlehemes játék (1945)	841
GALAMBOSI LÁSZLÓ: Éjféle ének, Betlehem, Ünnepek (versek)	847
SZTOJKA LÁSZLÓ: Át havazáson, Zöldarany lomb (versek)	848
Búcsú Pilinszky Jánostól	849
PILINSZKY JÁNOS nyilatkozata a Francia Rádióban	851
ERDÉLYI K. MIHÁLY: A kráter mélysége. Világkép és költészet	852
TÖRÖK ENDRE: Ártatlanság és próbatétel	856
ANGYALOSI GERGELY: A meghatározás agóniája	858
SZIRMAI ENDRE: Karácsony (vers)	863
LENGYEL BALÁZS: Egy közérzet alapelemei	864
CSORBA PIROSKA: Egy párbeszéd regénye (Pilinszky János: Beszélgetések Sheryl Suttonnal)	867
MONOSTORI ILDIKÓ: Hajnalok (vers)	869
A Vigilia beszélgetése	
Pilinszky Jánossal (Forgács Rezső)	870
MAJOR-ZALA LAJOS: Az utolsó sor jogán Pilinszky Jánosnak (vers)	874
Kortársak Pilinszkyről	
Agh István, Doromby Károly, Gyurkovics Tibor, Huszárik Zoltán, Hernádi Gyula, Kerényi Grácia, Király István, Kocsis Zoltán, Kurtág György, Mándy Iván, Nemeskürty István, Örvös Lajos, Szentágothai János, Tamás Gáspár Miklós, Vasadi Péter, Vidor Miklós	875
LESKOVAR JENŐ: Karácsony, 1970 (elbeszélés)	895
FRANÇOIS VILLON: Ballada a hajdani idők hölgyeiről (fordította Szegzárdy-Csengery József)	897

Napló

A művész útja. Borsos Miklós 75 éves (Szedő László)	898
Színház Az Universitas együttes Pilinszky-bemutatója (Csetneki Gábor) – 899; Képzőművészet Leonardo da Vinci tudományos-technikai életműve (Andrási Gábor) – 902; Zene A repetitív zene (Szabados György) – 904; Hanglemezek (R. L.) – 906; Idegen nyelvű tartalomjegyzék – 907; Haza és nagyvilág – 912; A Vigilia postájából – lapunk hátsó belső borítóján	

KÉPEK: OLasz Ferenc felvétele a címlapon, Szántó Piroska monotípiája a 833. oldalon, Móser Zoltán fotója Pilinszky Jánosról a 849. oldalon.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk-számlaszáma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16.50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20.- Ft. Előfizetés: negyedévre: 60.- Ft. félévre: 120.- Ft. egy évre: 240.- Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét (81.13794). Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (819154;09)

raulikus fűrészeknek, talajfűrőknak és hasonlóknak – szól, melyek a kor nagyszabású építkezéseiben, a munkában segítették a mestereket.

Leonardót foglalkoztatta másik két elem: a levegő és a víz legyőzésének problémája is. Gátakon, mobilizálható hidakon és zsilipkapukon kívül úszó kotrógépet és lapátkerék meghajtású csónakot tervezett. A kiállításon sétálva mai szemmel legérdekesebbek az embernek legtovább ellenálló közeg: a levegő meghódítására tett kísérletei. Tudjuk, hogy sokat tanulmányozta a madarak természetét, szárnymozgását, repülését, és ismert az anekdota is, miszerint előszeretettel vásárolta meg a piacon kalitkában árusított madarakat pusztán azért, hogy szabadon bocsáthassa őket és szárnyalásukban gyönyörködhesen. És feltehetően nem véletlenül élt madár-példával hies, dialektikus asorizmájában is: „A föld már egy kis madárka súlyától is, ha rátelepszik, elmozdul”. Rugós repülő gépével és csapkodó szárnyú repülő hajójával kezdetben szorosán kapcsolódott a természet adta megfigyeléseihez, ám siklórepülője, a mai merész sárkányrepülők elődje, ej-

tőernyője, melyet ő aláereszkedő „sátor”-nak nevezett és légcsavarja a maga nemében működési elvét tekintve is páratlan lelemény volt.

Mint ismeretes, Leonardo autodidakta módon szerezte tudását s e körülmény még inkább növelte önérzetét tanult, de kevésbé tehetséges irigyeivel és ellenlábasaival szemben: „Ha ők engem mint föltalálót megvetnek, annál inkább lehet őket megvetni, akik nem föltalálók, csak a mások műveit trombitálják és ismételtetik”.

A kiállítás sikere nem meglepetés, de egyszerűs mind elgondolkodtató. Csak reménykedhetünk benne, hogy az ok nem pusztán a név csengésében és a téma szokatlanságában keresendő, hanem abban a varázsos, nosztalgiai ébresztő hangulatban is, mely egy harmonikus életműből sugárik: csupa állítás és remény, hogy a világnak nem kell részekre szakadnia, hogy művészet és tudomány, mint a jobb és a bal kéz, egyszerre ragadhatják meg ugyanazt a valóságot” (Karátson Gábor).

ANDRÁSI GÁBOR

ZENE

A repetitív zene

Tagadhatatlan, hogy az egyik leglényegibb mondhatjuk: az emberi jelenséget talpától a feje búbjáig mindig is megrázóan érintő – örök aktualitás a szabadság és a szabályozottság kettős léte és igénye. Az előbbi mint elementáris termékenyítő erő, az utóbbi pedig mint a termékenység kifejelete, amelyben végül is a kettő egymástól elválaszthatatlan lesz és tündököl.

E természetes viszonylat művészi lecsapódásai a remekművek, az emberi szellem ritka csúcsteljesítményei, melyek nagyszerűségét valójában oly kevesen fogják fel teljes mélységükben, s melyek voltaképpen úgy nyerek meg tetszésünket, mint egy fenyő, egy pipacsvirág, egy pulikutya; úgy, mint a felhők másvilága, a fenséges tenger, az alkonyati retina-élmény, egy gyönyörű táj csodája – de legtöbbször mégis mint az emberi események szenvedéseinktől szomorú ünnepélyessége, még a legcsillogóbb futamokban is.

A zene ennek az ünnepélyességnek mindenkor legintímbebb megnyilvánulása volt. S hogy milyen erősen és árnyaltan, mennyire érzelmi természetűen és tárgyiasíthatatlanul, azt épp a legújabb kori, egzaktásra törekvő zeneesztétika frontharcai bizonyítják, az érzéki tévedések gyomnötte lövészárkaival. A zenészek: a zeneszerzők viszont mind zárkózottabbak lettek, mind rejtőzködőbbek, és

egyre szaporodó papírra mart hangzónók mellett is: szótlanak, már-már megközelíthetetlenek, szinte némák. Maradtak így (és maradnak) pusztán a művek: olvasni-érezni a teremtő szabadságot, mely belőlük buzog, avagy csak csörgedezik, és maradnak továbbá az eszközök, a formák mint lenyomatok, amelyek ma születtek, ma, amikor mi is látunk, hallunk, élünk – és igyekszünk eligazodni.

A hangversenytermeinkben még ritkán felhangzó úgynevezett repetitív módszerrel játszandó zenedarabok vetik fel bennem ezeket a gondolatokat. Ez a repetitív iskola kódszerűen kezelt ismétlésekkel dolgozik, az ismétlődések révén kialakuló lassú áttünésekkel, erős matematikai szabályozottságot követve, de eredendően afro-amerikai ritmikus alapokon és gesztusokkal. Ebben a vonatkozásban – és egyes darabok több-kevesebb improvizációs lehetőségei miatt – kifejezett rokonságban van a jazzel, annak mintegy lemerevített, szabályozott desztillátuma, hallatlan fegyelmettség, türelmet és akaratot igénylő közös zenélés: zene, amely csupán felhangjaival kapcsolódik már Európához, s így a jazz és Gershwin zenéje mellett valójában az első elidegeníthetetlenül amerikai műzene, ami Európából nézve gyökereig „úvilági” és karakteres: újvilági az általánossá váló ipari civilizáció stílusának megfelelően is.

Minden művészi iskolának van valami meghirdetett kötelme, állítása (de főként tagadása, hiszen igazából csupán a művészi alkotás állít!), s rendszerint manifesztuma is. Ez az iskola is tagad, ta-

gadja a múltat, pontosabban annak – és épp a közmúltnak – formai eszközeit, hangvételeit. Ám legfőbb tagadása az atonalitásra való visszahatás, az a dogma, hogy a repetitív zene szigorúan tonális legyen, a szó teljesen hagyományos értelmében és környezetszerűen. Adott tehát a tonális hangzás igénye és egy modellezett „dallam”, „történet”-haladvány; feszes és hasonlóképpen monotonon szabályozott ritmika, melyek a legszigorúbb és a 12 fokúságon kiművelt hangtisztaságot, megszólalást (intonáció), egyben pedig gépiesen pontos együttes ritmikus játékot kívánnak. Ezek ennek a zenének minimálisan jellemző előfeltételei – újdonságnak nem is kevés.

A repetitív gyakorlat (zeneszerzés, játék) immár egy évtizedes. Európába – mely kevésbé racionális-pragmatikus képezetű, mint Észak-Amerika – csak lassan szivárgott át, Talán mert a klasszikus hangverseny-milióbe nemigen illik, hangversenydobogóra ritkán kerül, s hanglemezfelvevételei sem találtak éhes piacra. „Matt zene” – mondhatnánk a szinte végtelenségig nyújtott ismételtetések hangszövedékét más muzsikákhoz hasonlítván – ám úgy gondolom, hogy mindennek más, mélyebb, pszichológiai oka is van, ami egy megváltozott világerzésből fakad.

Sem több, sem kevesebb annál a tágasságot koldozó, belső időtlenséget és végtelenhez kötöttséget sorvasztó állapotnál, amit ennek a zenének elsősorban játéka, de élvezete, hallgatása, tehát „világképe” is okoz. Ez a zene voltaképpen „külvilági muzsika” a szó új, egészében mozdulatlan, kozmikus, fizikailag kozmikus értelmében. Könyörtelen konoksággal ragadja nyakon a szállni kívánó szellemet és lelkületet egy olyan korszerű gépiességbe, mely a futószalagos, sőt digitálisan vezérelt munkafolyamatok bevett és megszokott szabályozottságához, az embernek a géphez való lényegesen és csaknem teljesen alárendelt illeszkedéséhez, alkalmazkodásához hasonlítható csupán, azon mottó kényelmes vakvágányán, hogy csak az értelmes lény alkalmazkodhat. Persze, egy művészetben, egy zenei tevékenységben való részvételen keresztül, ez esetben egy, a monopolisztikus és monolitikus nagyüzemi hierarchiánál sokkalta kellemesebb „rabszolga-társadalom”: a repetitív zenekar buzgó résztvevőjeként. Mély buzgalom egy korábbi stíluskorszak nagy élményét: az Úrt kívánja szabályozottan, rendezetten betölteni.

Ám ez a betöltés így csak töredékes, talmi és erőszakos lehet. S éppen ezért, egy Istentől „elvetett”, emberre átruházott hatalomkoncesszió tipikus – bár számomra kétségtelenül figyelemre méltó – csodjének érzem ezt a technicista művészi gondolkodást, ezt a rafinált egyszerűsége építő (valójában együgyű) és korszerűsége igényt tartó alkotásmódot – szinte nagyhatalmi stabilitásra törekvő

(„ebből baj nem lehet”) zenei behelyezkedést az ismétlések által megkérdőjelezhetetlen folyamatba – amelyben a mű a módszer maga, s ha nem mű, hát akkor is: belőle épp az élt zene az, ami kizárt, épp az emberi komplexitás hiányzik, szemben az emberi lélek feltve őrzött és élt szabad méltóságával. (Többek között például a 12 fokúságot is meghaladni tudással, a gépiesség által pedig immár *ab ovo* kiszoruló sokdimenziójussággal.) Megdöbbentően korszerűtlen ez a korszerűség. A legnagyobb hiányt benne ugyanis épp a „más”, a magasabb iránti határtalan és gáncsolhatatlan benső törekvés kibontakozásának lehetetlensége adja, mely így teszi egy módszerességbe csökött kultúra lenyomatává, mindezt egy olyan világban, amely *in toto*, egészében éppen meghaladandó volna, mert rontó, szenvedtető, rabszolgáskodó, gépies: mert ilyen. Egyetlen – a lehető legszebben és legmutatósbab egyszerűséggel – racionalizált zenemű sem lehet csupán tökéletesen illesztett fogaskerekek „zenesora”, mobilokká szervezett, tárgyias funkciók gépezete, ha mégoly szenvedően szép egyik-másik kereke is annak, a maga nárcizmusával.

A repetitív iskola erénye egy kétségtelenül tetszetős módszer, egy, a „magányos tömeget” reprezentáló, kollektíve jól játszható, szinte tökéletesen szabályozott zene újdonsága – invenció nélküli „igás” muzsikuskoknak. Egy olyan módszer azonban, amelynek permanens tulajdonsága az elzárkózás a transzcendenciától, az emberi és főleg alkotói lét önmeghaladó értelmétől, tehát a minőségi-lelki-szellemi áttalálás lehetőségétől: pontosan olyan idegen (és ennyiben korszerű!), akár a Ma ismert állapota, amelyben úgy tűnik – ha mégoly paradox is – valóban lehetetlen bármi „racionalizáló” művészi *modus vivendi* – igazi átlépés.

Ám lehető sohasem volt. S éppen ezért nem zenei dolog, mármint a szabadság és a szabályozottság viszonylatában. Mert nem az ideális lehetlent akarja; mert csak reálisan és nem aurálisan igaz: mert nem ragadja el valóságának a lehetetlent, amire áhítunk. Így csupán pedáns rögeszme marad, amit aztán művészet meghaladni, hiszen az általa fölvetett kérdés-hasonlat itt már valójában ez: „csak” madár legyen-e, elvontan szabályos repüléssel a (zene)művészet, vagy repülő(gép), amit egy eddig sohasem volt precíz, tényleges szabályossággal működő motor hajt mind messzebbre és magasabbra!? Az egyik kozmikus, végtelen lény egészen a jelképig; a másik eszköz, ami rendkívül pontosan és hasznosan működik, de valójában csak áramlik, áramoltat, mi pusztán horizontális, följelenség. Szellemnek, léleknek csonka és kevés.

A tisztán logikus: tisztán számár! – mondja Apáczai. S a szabadság a fontosabb – hogy én is megtoldjam. No de: mi a szabadság? Csak nem a belénk gyötört regula? Nem. Éppen a legújabb

művészetekben nem. A szabadság – s ebben a művészet örök sugallata is benne foglaltatik – az istenihez vezető, röpt – akár egy fogház udvarán. És nem a „kerengő rabok” depresszív csodamalma.

SZABADOS GYÖRGY

Hanglemezek

BACH: H-MOLL MISE (Agnes Giebel, Janet Baker, Nicolai Gedda, Hermann Prey, Franz Crass, a BBC Kórust és az Új Filharmónia Zenekart vezényli: Otto Klemperer. EMI-Hungaroton, SLPXL 12349-51)

Némi késedelemmel magyar lemezátvétel formájában megjelent végre e sokat emlegetett felvétel. Egy évtizeddel korábban egyhangú volna a lelkesedés, azóta azonban történt egy és más a régi zene előadói gyakorlatában, s ma már áll a harc, ugyanolyan szenvedélyességgel, mint az oratóliások és neológusok között annak idején. Akik a barokk zene hagyományos megszólaltatását szorgalmazzák, bizonyára megütközéssel jegyzik fel Klemperer együttesének létszámát, s gúnyosan hallgatják a zenekari hangzásokat, melyek korántsem oly áttörtek, mint a régi instrumentumokon megszólalók. A modernnek pedig bizonyára konzervatívnak érzik a karmester tempóit, melyekből hiányzik mindenfajta sietősség, a sokat emlegetett rohanó korfa való kikacsintás.

A világ szinte páratlan intenzitással fellobbanó oratórium-kultuszának egyik legfontosabb dokumentuma Klemperer lemeze. Egy korszak, egy izlésforma már-már túlszárnyalhatatlan tökéletességgé híradása. S egyáltalán nem biztos, hogy ezt a kort már meg is haladtuk, vagy elvetettük ideáljait. Mäskülönben mivel magyarázhatjuk azt a paradox jelenséget, hogy a nagy kiadók egyre-másra jelentetik meg archiv felvételeiket, s hogy például Furtwängler ma talán sikeresebb karmester, mint életében volt? Inkább azt tarthatjuk valószínűnek, hogy a korizlés rendkívül differenciált lett, s alakításában a nosztalgiaának legalább akkora a szerepe, mint a modernségnek. A Klemperer tolmácsolta h-moll miséről alighanem évek hosszú során at le fognak pattogni a modernnek támadásai éppen úgy, mint azok a rohamok, melyeket a hűség nevében vezetnek ellene. Az a nemzedék ugyanis, melyhez Klemperer is tartozott, pontosan ismerte a karmesteri művészet egyik legfontosabb összetevőjét, melyet a kitűnő dirigens így fogalmazott meg egyik jegyzetében: „...ha valaki karmester akar lenni, az a fő, hogy ne mondjon mindig igent, tudjon néha nemet is mondani”. Otto Klemperer mindenesetre nemet mondott a divatoknak, s azt az egész élete során következetesen vallott és megvalósított klasszicitás-esz-

ményt fejezte ki a h-moll mise előadásában, mely éppoly felejthetetlenül tette Bach- és Mozart-tolmácsolásait, mint Bruno Walterét.

A h-moll mise közkezen forgó felvételei közül kétségtelenül ez egyike a legszebbeknek. S éppen azért, mert Klemperer mindenfajta előadói végtől tartózkodva egy korszak izlésformájának csúcsaként értelmezi, olyan maradandó remekként, melyhez minden kor elhozhatja saját izlését is, de amely azzal együtt kikezdhetlen a maga főségében. (Ha már egy korszak a maga legszemélyesebb mondanivalója szerint értelmezi újra, a remekműveket, s azokat mindenestől a maga képére és hasonlatosságára formálja, akkor el is vesz belőlük valamit, még akkor is, ha tolmácsolása vagy interpretációja megfelel a korszellemnek.) Hogy e felvételt hajlandók vagyunk autentikusnak elfogadni, abban nyilván része van annak is, hogy a szólisták a hatvanas évek oratórium-kultuszának legnagyobbjai, akik közül illetlenség valakit is kiemelni, legfeljebb elképedve csodálkozhatunk rá Janet Baker hangjának sugárzó tisztaságára és Nicolai Gedda próteuszi változékonyosságára. Kivételesen szép a mise Credo-tételének megszólaltatása, csodálatos fenséggel zeng a Hosanna, s általában a sokat emlegetett bachi ellenpontozás mintha mindenütt a világ ellentétekből szőtt teljességének válna igazolásává és magasrendű művészi megszólaltatásává.

WAGNER: A NÜRNBERGI MESTERDALNOKOK (részletek) (Klemperer Budapesten 2. Hungaroton, LPX 12340-41)

Nem tudni, valóban „csúcspontja” volt-e Klemperer budapesti működésének *A nürnbergi mesterdalnokok* felújítása – vannak, akik a *Don Giovanni*-ra esküsznek –, ahogy a lemez kísérő szövegében olvassuk. Nyilván igazi esemény lehetett, mely átsugárzik az évtizedeken, s legyőzi a ma már rég meghaladottnak mondható lemezfelvételi technikát. Ez a lemez feltehetően nem azoknak szerez majd örömet, akik a hi-fi felvételek buzgó kedvelői. Aki azonban képet akar alkotni operajátzásunk egyik nagy korszakáról, egy szuggesztív karmesteri elképzelésről s egy nagy énekes nemzedékről, az bizonyára kivételes értéként őrzi meg. „A szép magyar énekhangok és a kiváló zenekarok felizgatták muzsikus-fantáziámat, így még az sem zavart, hogy nem tudok magyarul” – írja budapesti éveire emlékezve Klemperer. Még a fakuló hangzás is bizonyítja szavainak igazságát: Losonczy Györgynek talán legnagyobb operai teljesítménye volt. Hans Sachs, s mellette olyan énekeseket hallhatunk a többi szólamban, mint Székely Mihály, az akkor ifjú Simándy József, Osváth Júlia, Maleczky Oszkár és Sárdy János, akinek operaházi szerepléseit sajnálatosan kevés dokumentum őrzi. Az idő múlik ugyan, de a hajdani nagy esemény ma is megdobogtatja a szívet. Már csak ezért is érdemes volt elkezdeni e sorozatot, melynek folytatása is sok zenei élményt ígér.

(R. L.)